

здібностей естетичного сприймання дійсності. В народних вишитих творах люди-творці фіксують не лише своє естетичне сприймання життя, а й його оцінку, бажання перетворити його відповідно до свого ідеалу.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Біляшівський М. Про український орнамент / М. Біляшівський // *Записки Українського наукового товариства в Києві*. – К., 1909. – КнЗ. – 670 с.
2. Данік О.Л. Морально-естетичний розвиток особистості засобами мистецтва: історико-теоретичний аспект // *Проблеми педагогічних технологій. Збірник наукових праць / Данік О.Л.* – 2004. – С.314-316.
3. Найдем О.С. Орнамент українського народно-го розпису / О.С. Найдем. – К., 1989. – С.74.
4. Чумарна М. І. Вишивання долі / М. І. Чумарна. – Львів: *Апріорі*, 2009. – 88с.
5. dspace.nbuv.gov.ua/.../28-Konovalova.pdf?...1.
6. myrefs.org.ua/index.php?...антропоморфні%2.

*Греб Олена
(Полтава, Україна)*

КОЛОРИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИШИВКИ ПОЛТАВЩИНИ

Не кожному дано опанувати таємниці пластики чи живопису. А проте є такі види художньої творчості, котрі доступні всім і кожному, як мовиться, старому і малому, вправному і невмілому. Йдеться про вишивання. Цей найпопулярніший у нас вид прикладного мистецтва з давніх-давен застосовується для прикрашання одягу, речей побутового вжитку, інтер'єрів різних приміщень. Отже, відроджуючи деякою мірою вже забуте мистецтво вишивання ми зупиняємось на історичному аспекті розвитку традиційної вишивки для полтавського регіону.

Матеріал цієї методичної розробки можна використовувати на заняттях гуртка вишивки, на уроках обслуговуючої праці при вивченні розділу «вишивка», на заняттях гуртка та факультативних заняттях з народознавства.

Новизна дослідження та важливість цього дослідження для вивчення культурної спадщини полягає у відродженні вже частково забутої традиційної народної художньої творчості, зокрема вишивки, характерної для полтавського регіону, де найбільш яскраво проявилися її художні особливості. Народна художня творчість у безлічі її проявів завжди була і залишається фунтом для спілкування поколінь, тим невичерпним джерелом пізнання історії, звідки йдуть витoki професійного мистецтва. Пісня і танок, малюнок і розпис, різьблення і плетіння, ткацтво і карбування, кераміка і килимарство, гаптування і вишивка з незапам'ятних часів органічно ввійшли в життя народу, втілюючи в собі його найвищі естетичні принципи, ідеали краси та добра, прагнення до прекрасного, витонченого, довершеного. Предки залишили нам у спадщину величезне багатство, і наш обов'язок – не тільки не втратити нічого з неоціненних

скарбів, а й примножити їх і передати наступним поколінням, а головне – не розучитися творити за законами краси. Людська індивідуальність шукає шляхів до творчого самовираження, а що ж інше, як не художній геній народу, дає для цього стільки щасливих можливостей?!

Художньо-стилістичний аналіз свідчить, що в загальній емоційній образній системі української вишивки полтавська виступає як своєрідний художній феномен, позначений рисами неповторної індивідуальності.

Полтавщина – етнографічний регіон, у вишивці якого сконцентровані найбільш важливі локальні риси всієї Лівобережної України. Це відображено у величезній кількості та різноманітності технічних засобів виконання, унікальній насиченості орнаментальними формами, стійким збереженням традицій і сприятливістю до нових впливів. Характерною особливістю вишивки цього регіону є співіснування геометричного, рослинного та рослинно-геометричного орнаментів. У полтавській народній вишивці поряд з давніми орнаментальними мотивами та композиціями, семантика яких частково втратила своє значення, побутують і більш нові.

Особливе місце у вишивці посідають полтавські рушники, що вирізняються декоративністю пишного рослинного орнаменту, виконаного умовним червоним кольором. По всій Україні поширений так званий полтавський тип сорочки, звідки походить давня традиція вишивки білим по білому.

В художніх промислах поглибилось ставлення майстрів до специфіки художньої майстерності. Чіткішого виявлення набуває образно-естетична система народного мистецтва, з'явилися нові форми колективної праці, зростає співдружність народних майстрів і художників-професіоналів. Вони працюють в єдиному напрямі, концентруючи зусилля на подальшому використанні традицій народного мистецтва. Характерною особливістю розвитку художніх промислів останнього часу є те, що в центрі уваги художників і народних майстрів знаходиться людина з її конкретними смаками, життєвим середовищем та способом життя.

Полтавщина – один з найбільш своєрідних, яскраво виражених центрів народно-декоративного мистецтва України, сформований на основі багатих художніх традицій. Здавна набули тут свого розвитку різноманітні види народної творчості, і насамперед такі, як гончарство, килимарство, художня обробка дерева, рога та ін. цьому сприяли наявність лісів, копалин глини, вирощування льону, коноплі, широкий розвиток вівчарства, які давали високоякісний матеріал для виготовлення речей домашнього і господарчого призначення. Виробництво розвивалось на базі натурального господарства, задовольняючи побутові й естетичні потреби замовника.

З кінця XIX ст. на Україні розпочинають виготовлятися кустарні вироби на продаж на ринок.

За кількістю ремісників Полтавська губернія посідала одне з перших

місць в Російській імперії. На 1900 р. в навколишніх селах налічувалось 77,5 тис. кустарів. Свої вироби вони збували на ярмарках, з яких решетилівські і сорочинські були найбільш відомими і відбувалися чотири рази на рік. Ринки Полтавщини мали широкі економічні зв'язки з усією Україною, а також всеросійським ринком

На Полтавщині з другої половини ХІХ ст. килимарство, ткацтво, різьба по дереву, лозоплетіння, а з кінця ХІХ – початку ХХ ст. і художня вишивка перетворюються в кустарний промисел.

Певну роль у збереженні народного мистецтва зіграли прогресивна місцева інтелігенція та Полтавське губернське земство. В кінці ХІХ – на початку ХХ ст. організується ряд експедицій по вивченню і колекціонуванню народної полтавської вишивки. Це насамперед експедиції Я. Риженка, А. Мощенка, Ю.Павловича, братів Я. і Г. Клунних, В. Болсунової, Є. Прибильської. Полтавське губернське земство вивчало стан, перспективи вишивального промислу і здійснювало певні заходи для його розвитку. З цією метою видаються альбоми з кращими зразками народних орнаментів, засновується мережа учбово-показових і роздавальних пунктів, майстерень, в яких, як свідчить «Каталог виробів», вишивальниці працювали в традиціях народної вишивки Полтавщини.

Учбово-показові та пересувні майстерні, в яких готували інструкторів і кваліфікованих кустарів, поєднували разом кілька близьких за профілем промислів – ткацтво, килимарство, вишивки. Однією з подібних шкіл стає організована у 1898 р. школа-майстерня в Дігтярах, а потім у 1905 р. – в Решетилівці. Її очолювала до 1927 р. спеціаліст по вишивці й ткацтву Г. Ткаченко. Одночасно було відкрито в Решетилівці і роздавальний пункт для вишивальниць-надомниць, яких з 1905 по 1912 р. налічувалось 120 [2, с.25].

В Опішні з 1911 р. працювала «Рукодільна земська школа» у складі 15 вишивальниць. Випускник Строгановського училища В. Черненко створив у селі Іванівна артіль художньої вишивки. В селі Скопці А. Семи градова та Є. Прибильська організували вишивально-ткацьку майстерню, з якої вийшло багато талановитих народних майстринь, насамперед Г. Собачко-Шостак, П.Власенко. В цілому на Полтавщині налічувалося 48 громадських та 8 приватних учбово-показових і пересувних майстерень, що об'єднували 8000 вишивальниць.

З метою популяризації та широкого збуту кустарних виробів Полтавський земський склад вів широку виставочну діяльність, беручи активну участь у вітчизняних і закордонних виставках та ярмарках. Художня вишивка полтавських майстринь демонструвалась на I Всеросійській кустарній виставці в Петербурзі (1907), на міжнародних виставках в Софії (1910), Турині (1914). Вони неодноразово отримували дипломи і нагороди. На виставці в Турині полтавські вироби здобули Велику Золоту медаль. На II Всеросійській виставці в Петербурзі у 1912 р. Полтавському губернському земству було вручено Почесний диплом за

широку діяльність по розвитку кустарних промислів, решетилівському учбово-показовому пункту – Велику Золоту медаль, виробам іванівського вишивального пункту – Малу Срібну медаль.

В архіві Полтавського краєзнавчого музею знайдено фотокартку співробітників Полтавського земського складу і земських майстерень. Пощастило встановити прізвища та посади сфотографованих осіб. Це художники по ткацтву та вишивці: Г. Мороз з абазівського вишивального пункту, В. Костенська – інструктор з художньої вишивки та ткацтва, а також художниці В. Болсунова, В.Черченко, А. Орабієвська, Є. Прибильська [5, с. 25].

В 20-ті роки на Україні розпочинають активну діяльність насамперед ті кустарні промисли, які не потребують значних асигнувань на відбудову та устаткування і задовольняли потреби населення в товарах широкого вжитку. До них належить вишивальний промисел, який повністю базувався на ручній праці. Крім того, українські вишивки, зокрема полтавські, користувались величезним попитом за кордоном і могли посісти почесне місце в експорті країни.

Незважаючи на тяжкі роки розрухи, нестачу матеріалів, фарб, продовжували працювати майстерні в Решетилівці, Дігтярах і в полтавському роздавальному пункті. В них збереглися деякі зразки виставочних речей, що давало змогу не втратити досконалість техніки вишивки. Цьому сприяло також і відкриття у 1920 р. в Полтавському музеї художньо-кустарного відділу. З відбудовою народного господарства, зміцнення економіки відбулися певні зрушення в розвитку вишивального промислу, що дозволило промкооперації об'єднати розпорошених кустарів в артілі, організувати їх навколо роздавальних пунктів, і таким чином поступово з'явилась широка мережа вишивальних центрів.

За Полтавським губкустторгом та «Союз-кустарем» було закріплено 5 майстерень, серед них – решетилівську ткацько-вишивальну майстерню, що об'єднувала 800 вишивальниць, які виготовляли на рік 14000 сорочок, абазівський вишивальний пункт (100 кустарок, 1400 сорочок на рік), полтавський учбово-показовий ткацько-художній пункт (120 вишивальниць, 2800 сорочок на рік). «Союз-кустарю» було передано дві спеціалізовані рукодільні майстерні – диканську і горбанівську, а також ткацькі майстерні, в яких виготовлялась і вишивка, – дігтярівську, смілянську, миргородську, олефірівську, тахтаулівську, кобеляцьку, куземенський показовий пункт [2, с. 22].

Як відзначалося у виробничій програмі Полтавського губкустпрому, передані йому майстерні (Решетилівка, Полтава, Абазівка) були найбільш рентабельними, мали асортимент виробів. Так, у 1922 – 1923 рр. в Решетилівці вишивались різноманітні речі декоративного оздоблення інтер'єра (рушники, скатерті, покривала, фіранки, панно), а також плаття, блузи, сорочки, краватки. Більшість виробів виготовлялась в традиційній техніці вирізування.

Робота по відновленню вишивального промислу велась на Полтавщині широко і активно. Про це свідчить той факт, що «Українкустарспілка» склала з Полтавською губпромспілкою договір на поставку для експорту у 1922 р. виробів на суму 2 млн. карбованців, в тому числі хусток, рушників, скатертин, купонів, а також готових виробів – блуз, сорочок, які були названі «стильними українськими вишивками» [6, с. 35].

На Полтавщині значного розвитку набувають школи-майстерні, зразково-показові пункти, відроджується діяльність музеїв при майстернях, які були центрами по вивченню і поширенню малюнків народних вишивок. Так, тільки в Дігтярах роздавальний пункт при музеї обслуговував 4-5 тис. кустарів малюнками, зразками для ткацтва та вишивки. Школи, артїлі знаходилися у розпорядженні кооперації, яка сама готувала необхідну кількість спеціалістів, регулювала замовлення, продаж та експорт товарів, централізовано постачала матеріали. Всього на Полтавщині налічувалось 30 учбових майстерень, з яких 7 було ткацьких та 10 вишивальних.

Відновила в 20-х роках свою роботу школа-майстерня в Опішні. Школа-майстерня об'єднувала вишивальниць з навколишніх сіл та мала 22 бригади в Опішнянському повіті. Набули широкого розвитку і відроджувались ткацький та вишивальний промисли в Зінківському повіті. Особливо значним був пункт в Кузьміні, який у 1922 р. прийняв замовлення на виготовлення 100 жіночих купонів і 6 дюжин чоловічих сорочок [4, с. 40].

Значна кількість артїлей, майстерень починає функціонувати у Прилуцькому повіті. Відновлюється школа-майстерня в Дігтярах, яка вже у 1923 р. нараховувала 7 тис. ткаць та вишивальниць, що виготовили 32200 чоловічих сорочок.

У середині 20-х років в організації народних художніх промислів Полтавщини, і зокрема у вишивальному, відбуваються якісні зміни. Вже було створено міцну матеріальну базу, поліпшилися умови праці, кустарне виробництво посіло певне місце у народному господарстві. Аналіз робіт артїлей Полтавщини 20-х років свідчить, що переважала тенденція до деякої декоративності, пишності, особливо у виробках. Що йшли на експорт. Поряд з роботами народних майстрів, які зберігали чистоту полтавської вишивки. Зустрічаються вироби, в яких бачимо механічне перенесення узорів з чоловічої сорочки («пазухи») на жіночі блузи, що порушувало принцип орнаменталізації і не було властивим народному мистецтву.

На початку 20-х років мала місце тенденція скерувати роботу художніх артїлей, зокрема полтавських, по шляху механічного повторення старих зразків, особливо професіонального шитва ХУІІІ ст. гладдю. Цей напрям, що отримав назву «музейництва», знайшов своє відображення в намаганні імітувати вишиті вироби, килими, ткацтво під старовину.

Ось чому питання правильного розуміння вивчення народних традицій, їх новаторського продовження, негативного ставлення до стилізаторства стояли в центрі уваги тогочасної преси поряд з питанням організації артілей. Автори вказували на необхідність глибокого вивчення, збереження і подальшого розвитку кращих прогресивних традицій народного мистецтва, підкреслювали, що саме народний орнамент повинен стати основою розвитку місцевих художніх промислів.

Водночас із зверненням до народних традицій народного мистецтва в артілях почали працювати над створенням орнаментів нових, над розширенням асортименту. Географія експорту вишиваних виробів почала розширюватися не тільки за рахунок ринків Європи, а й Південної Америки, на яких найбільш популярними були вишиті з селянського полотна

скатертини, подушки, серветки, купони на сукні і блузи. Особливо славилась виробами, виготовленими на експорт, Решетилівка.

В середині 30-х років було прийнято ряд заходів по збільшенню випуску масової продукції. Особливе значення мало створення у 1936 році «Укрхудожпромспілки». Художні промисли були виділені в окрему організацію, що сприяло підвищенню художньої якості, майстерності. При «Укрхудожпромспілці» було створено науково-експериментальну лабораторію з відділами вишивки, ткацтва, кераміки. Лабораторія проводила роботу по збиранню і вивченню зразків народної вишивки, підготувала ряд альбомів, популяризуючи їх серед майстрів артілей.

Після тимчасової фашистської окупації, яка завдала величезних збитків господарству України, в тому числі художнім промислам, починається їх швидка відбудова. Виникає величезна потреба в побутових виробках, які задовольняли б широкі верстви населення. Тому художні промисли відроджуються й успішно розвиваються.

Різноманітність вишиванок досягається за рахунок вишивки. Якій притаманні яскраво виражені місцеві художньо-стильові особливості, що виявляються як у колориті, так і використанні традиційних технік, орнаментальних мотивів, в композиційній побудові. На Полтавщині чоловічі сорочки вишивали традиційним геометричним орнаментом, а жіночі блузи, сукні – рослинно-геометричним в техніці народного вишивання. Бралась гама м'яких пастельних кольорів, значне місце відводилось техніці білим по білому. Деякі узори виконуються й зараз на Полтавщині.

У 1960-х роках відбулась перебудова промислової кооперації: художні артілі були реорганізовані в фабрики, відбулось їх укрупнення. В цей час художні фабрики Полтавщини поповнились новими кадрами художників-професіоналів. Які закінчили Решетилівське художнє профтехучилище, Київське училище прикладного мистецтва [5, с.45].

Вишивка – одна з галузей народної творчості, в якій художній образ народжується безпосередньо в процесі творення. Оперуючи простими

Значного поширення на Полтавщині набула вишивка гладдю. Яскравим рослинним орнаментом оздоблювали жіночі корсетки, спідниці. При цьому застосовували поширені техніки – полтавської, художньої і білої гладі. Поряд з орнаментальною вишивкою великого розквіту досягло образотворче шитво.

Серед багатобарвних українських вишивок полтавські посідають особливе місце. Ніжна колірна гама, різноманітні деталізовані мотиви – все це створює відчуття святковості, витонченості. Головний художній ефект – не в багатстві кольорів та їх поєднанні, а у вишуканому співвідношенні, м'якості відтінків пастельних барв (за винятком рушників).

При вишиванні білим по білому утворюється малюнок високого рельєфу зі світлотіньовим моделюванням. Залежно від напрямку світла узор по-різному то відбиває, то вбирає світло. Вишивка білим по білому – своєрідний художній засіб, який асоціюється з красою морозних візерунків.

Вишивання білим по білому, яке до цього часу характерне для Полтавщини, зустрічається і в інших областях України: на Вінниччині, в Прикарпатті, на Чернігівщині, що свідчить про широкі культурні зв'язки різноманітних місцевостей України та їх взаємовплив.

Слід відзначити, що з початку ХХ ст. при вишиванні сорочок переважає контрастне поєднання червоного і чорного кольорів, йде творче освоєння нової гами й техніки. Яскраві контрастні вишивки швидко витісняють техніку білим по білому в сорочках, які продовжують носити здебільшого старі жінки. Ідеал сорочки молодої дівчини – «щоб рукава були, мов у кров умочені» [2, с. 48]. Захоплення яскравими, контрастними поєднаннями було своєрідною реакцією на монохромність. Ці вишивки побутували на Полтавщині до 40-х років ХХ ст.

З часом глибоке вивчення кращих традицій народного вишивання сприяло тому, що полтавська вишивка повернулася до класичної (до класичного монохромного, до поєднання декількох м'яких відтінків, до вишивки білим по білому, але збагачена новими орнаментальними елементами)

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Бойко А. М. *Український рушник: засіб національного виховання і витвір народного мистецтва (на прикладі Полтавського вишиваного рушника: навч.-метод. Посібник / А. М. Бойко, В. П. Титаренко . - Полтава: Верстка, 1998. - 72с.*
2. Василенко В.И. *Очерки кустарных промыслов Полтавской губернии / В.И. Василенко. - Полтава, 1990. - 111с.*
3. Кара-Васильєва Т. В. *Мистецтво Полтавщини. / Т.В Кара-Васильєва // Соц. культура, 1975. - №8, С. 22-24.*
4. Кара-Васильєва Т. В. *Полтавська народна вишивка / Т.В Кара-Васильєва. – Київ: Наукова думка, 1983. – 133 с.*
5. Кара-Васильєва Т. В. *Українська сорочка: Альбом / Т.В Кара-Васильєва. – К. : Томіріс, 1994. – 32 с.*
6. Левчук В. Л. *Червоними і чорними нитками / В.Л. Левчук. - К. : Реклама, 1986. – 64 с..*